

Úvod do filosofie [1976]

... jaká je souvislost, jaký je vztah mezi vědomím a rozumem. No, nechme stranou psychologickou stránku věci, tj. odlišení rozumu, vůle a citu, jak se to děje v klasických, starých psychologiích, až v Aristotelovi. Podstatou rozumu budeme myslet rozumnou, to znamená smysluplnou souvislost. Není žádné rozumné souvislosti mezi žárovkou a mezi žrádlem (viz Pavlovovi psi), ale naproti tomu je souvislost mezi vodou a žízní, mezi vodou a pitím; hladem a žrádlem. Tam je souvislost podstatná, to spolu vždycky souvisí, nikoliv nahodile. Když mám hlad, potřebuji jíst – nebo pes žrát. Když má žízeň, potřebuje se napít. No a vědomí, které se strukturuje logicky (od logos), rozlišuje ty podstatné, věcné souvislosti od nahodilých. A celá ta záležitost se potom jeví tak, že při každém vyjevení skutečností se klade otázka, co je podstatné a co je nahodilé, co k tomu patří a co k tomu nepatří. Smyslové vjemy jsou už organizovány, jsou ... v samotném smyslovém vjemu už intervenuje vědomí, které je strukturováno logicky (nebo dříve ještě myticky), takže ten určitý nový způsob vědomí, nový způsob myšlení, který ještě u těch zvířat a na začátku u dítěte nebyl, proniká až do těch vjemů, takže my podle toho, co víme, vidíme nebo jinak vnímáme. Je vám jistě známo, že člověk nemalíř, který se nevytvrdí k tomu, aby si odvykl konvenčnímu vidění, prostě vidí sních vždycky jako bílý, ačkoliv sních nikdy není bílý. To je proto, že my vidíme to, co víme. Jsme strašně ovlivněni ve svém vnímání tím, co o vnímaném víme. Čím víc toho víme, tím víc to vnímání ovlivňujeme. Takže když náhodou něco nevíme, nebo dokonce víme, ale nemyslíme na to, tak to nevidíme. Stane se, že jste někde u známých, chcete se podívat – venku nějaká rána nebo hluk se ozve – jdete k oknu, a – nemůžete vlastně nevidět, že na jedné straně okna je zvenčí teploměr, ale protože jste upoutání něčím jiným myslíte na něco jiného, vy ten teploměr nevidíte a nevíte, že tam je, ačkoliv na sítnici jeho obraz musel padnout. Jde o to, že celý duševní život se proměňuje. A ovšem když se proměňuje duševní život, proměňuje se život celý. Takže jakmile je člověk vtažen do světa řeči, tak nejenom se mu jinak strukturuje vědomí, nejenom začíná myslit určitým způsobem, ale také začíná jednat určitým způsobem. A tohleto když si extrapolujeme, tak to platí také pro ten mýtus. Mýtus pravděpodobně – my o to málo víme, my už nevíme pořádně, co to mýtus je, svět mýtů už je rozpadlý, nám zbývají jenom relikty, taková tříšť. My například vůbec nevíme takovou poměrně nedávnou věc, jak vypadala mystéria v helenismu. Máme jediný zevrubnější popis mystérií v Apuleiově Zlatém oslu, a existují různé způsoby výkladu, ale je to naprosto nesrozumitelné, dá nám to strašnou práci, a to proto, že my to pořád logizujeme. A nemůžeme jinak. My žijeme v logu, logizujeme proto, co to je mýtus. A už tím ho narušujeme. My neznáme mýtus zevnitř, jenom zvenčí. Nicméně to musíme vědět, musíme se o to starat. Protože z toho mýtu zůstávají zbytky, které my si nějak zařazujeme do svého světa logu, a už ani nevíme, že to jsou zbytky mýtu. Narušují ten svět logu, už v něm tak zdomácněly, že vypadají, jako že k němu patří, a když se o to nebudeme starat, tak to už neodhalíme. A přitom vezmeme-li vážně logos, musíme se přece snažit, aby to byl čistý logos. (My ten čistý logos potřebujeme také proto, abychom poznali jeho meze; zbytky mýtu často plní úlohu tam, kde logos selhává – a když na to nedáme pozor, vůbec o tom nebudeme vědět, že selhává.) Tak jak lze něco takového provést? To je velice

důležitá věc, to rozlišení. A zejména proto je to rozlišení důležité, že když ohraničíme ten neznatelný, pro nás takřka už neviditelný přechod mezi mýtem a logem, tak najdeme alespoň jednu stranu, jeden konec světa logu. A jestliže se teď blížíme k tomu druhému konci, tak nám to něco může napovědět. My také poznáme něco, co patří k podstatě logu, k podstatě světa logu. My se tím musíme zabývat, protože musíme koukat dopředu. Nesmíme se ve světě logu držet tak, jako se starší člověk drží ve svém zaměstnání, a nechce přejít jinam, protože se bojí změny. To jsou ještě jiné věci, k nimž časem přijdeme. My nesmíme se ve svém vědomí a myšlení fixovat tak dalece na logos, aby nám byl překážkou. Tím spíš se nemůžeme ovšem fixovat na zbytky mýtu, aby nám zase ty byly překážkou. No a tím se z jedné strany dostáváme k problematice, o níž se chceme domlouvat, totiž o víře a o vědě. Protože věda je záležitostí logu. Na rozdíl od mýtu, kde věda není možná – tam analogií vědy je magie, není to věda – věda je možná teprve ve světě logu. Ovšem i v samotné vědě jsou rezidua mýtu. Aby bylo jasno, někdy ta rezidua mohou být smysluplná, mohou plnit důležité funkce. Tak třeba jedním takovým reziduem je třeba striktní požadavek vědy a vědeckosti experimentu. Když se provede nějaký experiment, tak je uznána jeho platnost ve vědeckém světě jedině pod jednou podmínkou, že totiž když někdo tentýž experiment za definovaných podmínek, jež splní, uspořádá kdekoli na světě, tak výsledky musejí dopadnout stejně. Když výsledky dopadnou jinak, tak se to neuzná. To je taková zásada – a proto také každá objevná, nová práce v biologii, v lékařství třeba má takový charakter, že se tam nejprve napíše kapitola „materiál a metody“, popíše se tam, jakého materiálu bylo použito, a jakých metod bylo použito. Pak se tam napíše, jaký je daný stav vědomostí o příslušné otázce (ten bývá na začátku), a diskuse s jinými názory. V jiném oddíle se popíší výsledky experimentu, a závěr uvádí důsledky pro obecnější koncepce a širší souvislosti; tento stručný závěr v podobě shrnutí bývá někdy uváděn vůbec na samém začátku práce. Velmi důležitý je však právě oddíl o materiálu a metodách, aby každý, kdo si to přečte a ve své laboratoři použije téhož materiálu a týchž metod, mohl zjistit, zda mu to vyjde stejně. Pakliže ano, tak je možno platnost té práce uzнат. No ale to je vlastně mytická záležitost; to jsou stereotypy, archetypy. Ve vědě platí jenom to, co vždycky dopadne stejně. No ale kde je psáno, že ve světě dochází jen k takovým událostem, které za stejných okolností vždycky dopadnou stejně? Když třeba v biologii někdo zastává přísně toto stanovisko, tak tím, aniž to ví, předpokládá a dokonce sugeruje sobě i jiným, že život vznikne vždycky, když jsou takové a takové podmínky. To však není vlastně vědecké (v tom smyslu, že vědecké je jenom to, co je zdůvodněné a přísně prověřené), to je víra či spíše pověra. To je jen jakýsi surogát nebo zbytek mýtu, že jsou všechny věci a procesy takové, že když jsou podmínky takové a takové, tak to jednoznačně vede k určitému a vždy stejném následku či výsledku. Tak to je jedna věc. A jiná věc je třeba, jak věda se zabývá otázkou času. Věda čas nebere vážně nebo dost vážně. Ideálem vědy – ve fyzice